

Sturearkivets väg till Danmark

AV
DAG RETSÖ

Sturearkivet är med sina omkring 2.000 brev den i särklass största enskilda brevsamlingen från Sveriges medeltid. I huvudsak består det av riksföreståndarna Svante Nilssons (1504-1512) och Sten Sture den yngres (1512-1520) efterlämnade pappersbrev. Genom ett arkivaliebyte med danska Rigsarkivet kom det till Riksarkivet i Stockholm 1929, med efterleverans 1947.¹ När, hur och varför detta svenska arkiv från början av 1500-talet över huvud taget hamnade i Danmark har aldrig helt klarlagts. Mellan 1520-talets början och 1700-talets mitt saknas i själva verket alla spår av vart det tog vägen. Dess historia är sannerligen ett av de märkligaste kapitlen i skandinavisk arkivhistoria.

Den nu gällande uppfattningen är att brevsamlingen fördes ut ur Stockholm hösten 1521 av den svenske ärkebiskopen Gustav Trolle och den danske biskopen Jens Andersen (Beldenak), som av unionskungen Kristian II tillförordnats som administrator i Strängnäs stift, på flykt undan Gustav Vasas annalkande upprorshärlar och ett allt mer ogynnsamt politiskt klimat.² Uppfattningen går tillbaka på förstearkivarien vid svenska Riksarkivet, Ludvig Magnus Bååth, som i sin anmälan om arkivets ankomst till Riksarkivet 1929 satte samman Sturearkivets öde med riksrådets registratur, en handskriftsvolym med riksangelägna dokument i avskrift, som trots ihärdiga efterspaningar förbli-

¹ L. M. Bååth: "Anteckningar om det s.k. Sturearkivet", *Meddelanden från Svenska Riksarkivet*, 1929, s. 168ff.; L. Laursen: "Udveksling af Arkivalier mellem det danske og svenske Rigsarkiv 1929", *Historisk Tidsskrift* (Danmark), 10 rk., I, (1930-1931), s. 106-107. Namnet "Sturearkivet" är strängt taget oegentligt av två skäl. Dels innehåller samlingen numera även brev från andra arkivbildare än de båda riksföreståndarna. Dels tillhörde varken Svante Nilsson eller Sten Sture d.y. Sturesläkten, utan släkten Natt och Dag, men Svantes far antog sin morfars släktnamn Sture, som Svantes son tog upp. Svante Nilsson använde aldrig Sturenamnet.

² Se t.ex. B. Fritz och C. Nevéus: "Medeltidssamlingarna", i J. Cavallie & J. Lindroth (red.), *Riksarkivets beståndsöversikt, Del 1:1: Medeltiden, Kungl. Maj:ts kansli, Utrikesförvaltningen*, Stockholm 1996, s. 35-37.

vit spårlöst försvunnet sedan det sist avhördes 1530.³ Bååths antagande grundades på ett berömt brev från biskop Hans Brask daterat den 14 augusti 1524, i vilket de ”gambla register breff oc Jordaböcker utförda hafve varit” och ”Riksens breff oc clenodia” omnämns.⁴ Bååths alltjämt accepterade hypotes bygger i sin tur på ett par implicita antaganden: att Sturearkivet omhändertagits av rikets kansler biskopen i Strängnäs, och att ett annat brev från biskop Hans Brask, daterat 1 september 1521, är det till arkivet sist inkomna brevet. En viss roll för hypotesen har säkerligen också bilden av danskar som notoriska arkivrövare spelat.

Det första man måste konstatera är att inga samtida källor har något konkret att säga om omständigheterna kring arkivets bortförande. Det man kan göra är dock att testa och värdera olika hypoteser. I denna undersökning kommer dessa utgångspunkter att granskas i detalj och andra indicier med lika osäker eller till och med säkrare grund att undersökas.

Den historiska kontexten

Den direkta upprinnelsen till de välbekanta händelserna under åren 1520-1523 – valet av Kristian II till svensk kung, Stockholms blodbad och Gustav Vasas uppror – var valet år 1515 av Gustav Trolle till ny ärkebiskop i Sverige. När han återvände till Sverige efter att ha invigts i sitt nya ämbete av påven i Rom vägrade han avlägga den föreskrivna länseden till den unge riksföreståndaren Sten Sture den yngre, vilket blev upptakten till en principiell och personlig konflikt dem emellan, omfattande inbördes strider och förnyat krig med Danmark. Sten Sture svarade först med att i oktober 1515 belägga ärkebiskopens borg Stäket nordväst om Stockholm med kvarstad, och ett år senare inledde han en belägring av slottet. I november 1517 beslöt ett riksmöte i Arboga att riva Stäket. Det aktiverade ett påvligt beslut om ärkebiskopens rätt att bruka våld mot dem som våldförde sig på ämbetets egendom. Kung Kristian II, som redan inlett ett krigståg mot Sverige med helt egna syften – att erövra den svenska kronan inom ramen för Kalmarunionen – utnyttjade påvens beslut genom att bli påvens exekutor i frågan. Därtill förmådde han danska biskopar att bannlysa Gustav Trolles fiender och lysa interdikt över dem.

Under de strider som följde dog Sten Sture i början av februari

³ Bååth 1929, s. 168ff.; J. G. Liljegren: ”De f. d. K. Antiquitets-Archivet tillhöriga Forntidshandlingars öden”, i *Svenskt diplomatarium, Vol 1: Åren 817-1285*, Stockholm 1829, s. XVII-XVIII.

⁴ Hans Brask till Ture Jönsson 14/8 1524 i H. Gunneng (utg.): *Biskop Hans Brasks registratur: Textutgåva med inledning*, Uppsala 2003, nr. 252.

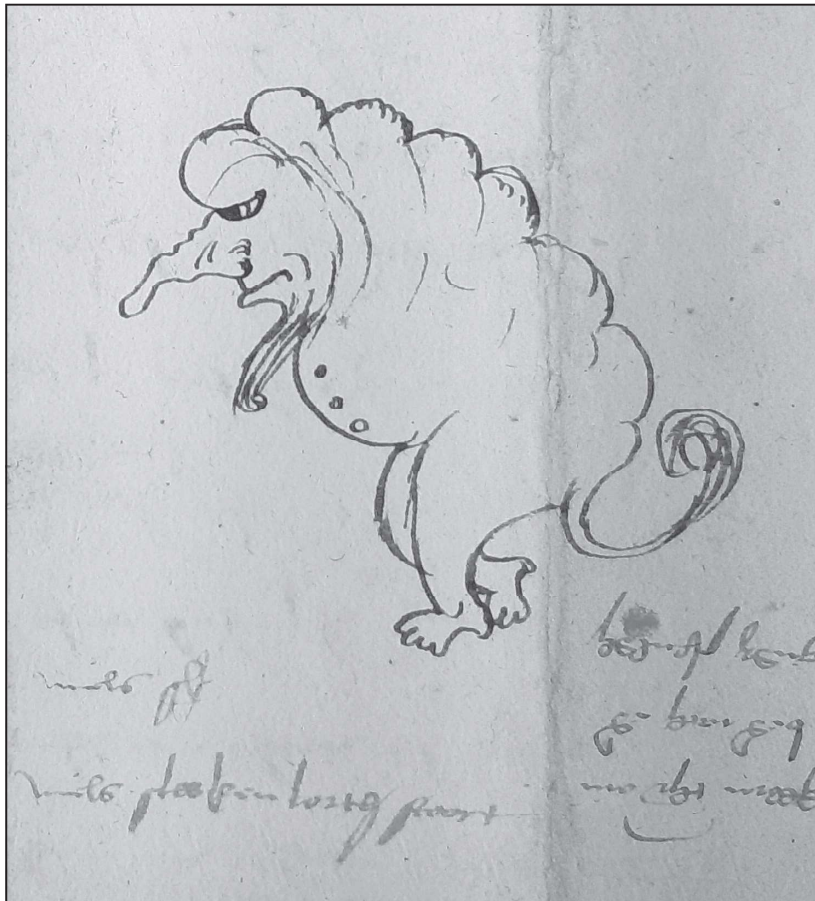
1520 efter en drabbning i Västergötland och under de följande sju månaderna var Sverige praktiskt taget herrelöst. Den 7 september kunde så kung Kristian slutligen tåga in i Stockholm för att väljas och krönas till svensk kung. Två månader senare verkställde han sina planer genom att låta avrätta flera svenska frälsemän i Stockholms blodbad, däribland biskopen i Strängnäs Mats Gregersson (Lillie). Det gav upphov till förnyad konfrontation, den här gången med Gustav Vasa i spetsen för en upprorsarmé. Kristian II själv lämnade Sverige redan i början av december för att aldrig mer återvända. Men han lämnade efter sig ett regeringsråd, med bland andra ärkebiskop Gustav Trolle och biskop Jens Beldenak, som styrde Sverige i hans frånvaro. I augusti 1521 hade dock Gustav Vasas uppror blivit så framgångsrikt att han utsågs till riksföreståndare och flera av kung Kristians handgångna män, däribland Gustav Trolle och Jens Beldenak, lämnade Sverige senare på hösten. I juni 1523 valdes Gustav Vasa till kung.⁵

Bååths hypotes att Sturearkivet förts ut ur Sverige genom Gustav Trolle och biskop Jens Beldenak på hösten 1521 bygger på antagandet att arkivet omhändertagits av Strängnäs biskopen i dennes egenkap av rikskansler (*cancellarius regis*), och därmed också av Kristian II:s tillförordnade administrator Beldenak, som ersatt den i blodbadet avrättade Mats Gregersson. Schück har dock visat att detta knappast kan ha varit fallet och har i övrigt praktiskt taget dömt ut Bååths utredning.⁶ Rådets samlade arkiv hade visserligen redan kort efter kung Karl Knutssons (Bonde) död 1470 förlagts till Strängnäs i samband med att biskopen där i praktiken blev rikskansler.⁷ Även om verksamhetsfördelningen mellan riksföreståndaren, ärkebiskopen och biskopen i Strängnäs när det gällde handhavandet av statsakter inte var helt klar, så har de tre personernas arkiv definitivt varit åtskilda. I alla de försvunna urkunder som återopas i sammanhanget nämns "gamble register, Breff oc Jordaböcker", "räkenskapsregister" samt "klenodier" med anknytning till Strängnäs stift och som alla var särdeles viktiga för riket samt kyrkan och stiftet. Men det Sturearkiv som så småningom hamnade i Köpenhamn innehöll enligt Schück sannolikt inget av detta.

⁵ För det allmänna händelseförloppet, se G. Wieselgren: *Sten Sture d.y. och Gustav Trolle*, Lund 1949; G.T. Westin: *Riksföreståndaren och makten: Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512-1517*, Lund 1957, s. 21f.; L.-O. Larsson: *Kalmarunionens tid: Från drottning Margareta till Kristian II*, Stockholm 1997, s. 422ff., 533ff.; L. Ericson Wolke: *Stockholms blodbad*, Stockholm 2006, s. 63ff., 110ff.

⁶ "[U]töver sin redogörande del saknar [den] värde", H. Schück: *Rikets brev och register: Arkivbildande, kansliväsen och tradition inom den medeltida svenska statsmakten*, Stockholm 1976, s. 413 n. 31.

⁷ Schück 1976, s. 388f.

Sturearkivet är en rik källa till glimtar av senmedeltidens vardagshistoria. Här är t. ex. baksidan av ett utkast till brev från Svante Nilsson till ärkebiskop Jakob Ulfsson där skrivaren, Svantes kansler Peder Jakobsson, under någon sysslolös stund i skrivarstugan provat olika sätt att skriva namnet "Svante", och roat sig med att rita en karikatyr av en person som kallas Niels Slukenlort. Eventuellt rör det sig om Nils Skrivare, en kollega i skrivarstugan som förekommer i flera andra brev från samma tid, eftersom Peder strax ovanför har påbörjat namnet ("Niels sk") och sedan börjat på nytt och bestämt sig för det mer färgstarka Niels Slukenlort. RA Sturearkivet 136, huvudtexten tr. i Sjödin 1937 s. 361f. Brevet är odaterat men har av Sjödin daterats ungefär till juli 1511.

Bååth använder vidare biskop Hans Brasks brev till Gustav Trolle och andra riksråd församlade i Stockholm, daterat Norsholm i Östergötland den 1 september 1521, som utgångspunkt för sitt resonemang och hävdar att det är ”det sista brevet i Sturesamlingen”.⁸ Hans motivering var att Hans Brasks brev verkligen hade tillhört riksföreståndararkiven och dess datering markerade den tidigaste möjliga tidpunkten för resten av brevsamlingens bortförande. Två saker talar dock emot en sådan slutsats. För det första förutsätter det att brev till riksrådet lades i riksföreståndarens arkiv – och detta till och med mer än ett och ett halvt år efter Sten Stures död – vilket alltså, som Herman Schück visat, inte heller kan ha varit fallet. För det andra har Gustav Trolle troligen aldrig mottagit brevet i fråga, utan har hunnit lämna Sverige innan det kom fram och befann sig i Köpenhamn mindre än två veckor senare, redan före mitten av september.⁹ Det faktum att andra originalbrev till Gustav Trolle daterade redan i juni aldrig hamnade i Danmark, utan stannade kvar i Sverige, talar också för att han inte hann få med sig några brev alls därifrån.¹⁰

Det faktum att brevet från Hans Brask återfinns i Sturearkivet i dag förklaras i stället av arkivets eftermedeltida historia. Den brevsamling som kom till svenska Riksarkivet 1929 är till stora delar en konstruktion av danska 1800-talsarkivarier, som efter växlande principer har lagt till en mängd andra personers arkiv; den består således inte bara av riksföreståndarnas arkiv, det vill säga Sturearkivet i egentlig bemärkelse.¹¹ Till exempel sammanblandades under 1800-talet brev ur Stu-

⁸ Bååth 1929, s. 169; biskop Hans Brask i Linköping till ärkebiskop Gustav Trolle och de i Stockholm församlade riksråden 1 september 1521, Sturearkivet 1762, Riksarkivet, Stockholm (RA), i P. Stobaeus: *Hans Brask: En senmedeltida biskop och hans tankevärld*, Skellefteå 2008, s. 433f.

⁹ C.F. Allen: *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Fredrik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden 1497-1536, Tredie Bind, Anden Afdeling*, Köbenhavn 1867 (= Allen 1867b), s. 218f. Tiden för brevets färd till Stockholm och för Gustav Trolles resa till Köpenhamn skulle överstiga tidsramen mellan 1/9 och 15/9 betydligt, se D. Retsö: *Människans mobilitet och naturens motsträvighet: Studier kring frågan om reshastighet under medeltiden*, Stockholm 2007. Härav följer också att konceptet till biskop Jens' brev till kungen, i vilket framgår att biskopen ännu befinner sig i Stockholm, inte kan ha uppsatts i oktober månad, så som antas av H. Behrmann: *Kong Christian den Andens Historie, Del 2, Indeholdende Anmærkningerne og Dokumenterne til hans Regjeringshistorie*, Kiøbenhavn 1815, s. 157ff.

¹⁰ Se t.ex. biskop Arvids brev till Gustav Trolle 11/6 1520, i R. Hausen (utg.): *Finlands medeltidsurkunder*, 8, 1519 (1226)-1530, Helsingfors 1935, nr. 6006, och biskop Hans Brasks brev till densamme 19/6 1520, i C.G. Styffe (utg.): *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver. Del 5: Sverige under de yngre Stuarne, särdeles under Svante Nilsson, 1504-1520*, Stockholm 1884, nr. 510.

¹¹ Se D. Retsö: ”Sturearkivet: En senmedeltida brevsamling”, *Arkiv, samhälle och*

reakivet med brev ur det 1826 återupptäckta Kristian II:s arkiv, den så kallade Münchensamlingen som, liksom Sturearkivet, hade varit försvunnet sedan början av 1500-talet. Biskop Brasks brev från 1 september 1521 har, i likhet med en rad andra brev med svensk proveniens, hamnat i Köpenhamn på andra vägar. Det är alltså visserligen den nuvarande brevsamlingens yngsta brev men inte det till riksföreståndararkivet sist inkomna brevet, eller ens det yngsta av de brev som under de turbulenta åren före Gustav Vasas konungahyllning hamnade i Danmark. Dess datum kan således inte användas för att bestämma *terminus post quem* för Sturearkivets utförande ur Sverige. Den yttersta tidsramen för det infaller grovt mellan det sist inkomna bevarade brevet till Sten Sture, daterat 18 september 1519, och Stockholms slotts kapitulation för Gustav Vasa den 17 juni 1523, men gränsen bör snarare dras mellan tidpunkten för Stockholms kapitulation för Kristian, 5 september 1520, och den fullständiga blockaden av staden på försommaren 1523.¹² Den siste av Kristian II:s män att lämna Stockholm tycks ha varit kungens mönsterskrivare Stefan von Trier, som förde med sig "alla register och räkenskaper" han fört under nästan tre års tid till Gotland så sent som den 16 juni 1523.¹³

Detta betyder dock inte att Gustav Trolle inte har något med bortförandet av riksföreståndarnas arkiv att göra – bara att brev ställda till honom under denna tid inte berättar något om det. Frågan om när, hur och genom vem Sturearkivet hamnat i Danmark tillhör alltså en långt större och mer komplicerad frågeställning, nämligen när, hur och genom vem senmedeltida svenska handlingar generellt kan ha hamnat i Danmark och vilka anledningar det skulle kunna ha funnits för det.

För att kunna ta itu med de frågorna måste först ett par andra frågor dryftas: dels postulatet att danskarna skulle ha utmärkt sig som obotliga arkivrövare, dels var i Sverige riksföreståndarnas arkiv har förvarats och kunnat beslagtas av danskarna för att senare kunna inordnas i Sturearkivet eller andra svenska samlingar i danska Rigsarkivet.

forskning, 2004, s. 53-76; L. Sjödin: *Kalmarunionens slutskede: Gustav Vasas befrielsekrig, Del 1*, Uppsala 1943, s. 245ff. Se äv. N. Ahnlund: "Brasklappen", *Östergötlands Fornminnes- och Museiförening 1929-30*, 1929, s. 12 n. 2.

¹² Biskop Arvid i Åbo till Sten Sture, Kustö 18/9 1519, RA Sturearkivet 1663, i Hausen 1935, nr. 5982; L.-O. Larsson: *Gustav Vasa: Landsfader eller tyrann?*, Stockholm 2002, s. 68, 73ff.

¹³ N.J. Ekdahl (utg.): *Handlingar rörande Severin Norby och de under hans ledning stående krigsföretagen mot Sverige, Afd. 2*, Stockholm 1836, s. 713-728; C.-Fr. Corin: "Kampen om Stockholm 1521-1523", *Sankt Eriks årsbok* 1928, s. 172f.

Danskarna som arkivrövare

Ytterst går föreställningen om danskarna som notoriska arkivjuvar tillbaka på gamla svenska krönikors utsagor.¹⁴ Under Vasatiden ansågs danskarna, genom att besitta stulna svenska dokument, sträva efter att bli ”de enda innehavarna av historien” och på så sätt rättfärdiggöra sin ställning inom den nordiska unionen. Enligt Erik 14, i det berömda anklagelsestalet mot danskarna 1563, lämnade de inte ”en vrå av kloster, kyrkor och slott [...] i fred”, utan antingen brände dokument eller stal dem.¹⁵ Anklagelserna upprepas i de marginalanteckningar som Erik gjorde under fångenskapen på Gripsholm 1571-1573 i sitt exemplar av den italienske historikern Marco Antonio Cocchio Sabellios *Opera Omnia*.¹⁶ Arkiv var viktiga redan under medeltiden som depåer för både historiska källor och privaträttsliga handlingar, och förfarandet att plundra slott på både det ena och det andra var vanligt. Bland villkoren för Kristoffer av Bayerns intagande som svensk kung 1441 fanns således att ”alle the breff, privilegia ok instrumenta, som finnes kunne i Danmark ok Norighe, ther Swerighes righe anrørende ähre” skulle återbördas, och i Kalmar recess 1483 skrevs till och med in ett uttryckligt förbud mot att bortföra ”clenodier äller breff” ur riket.¹⁷ Att omfattande plundring av svenska slott verkligen ägt rum under de dramatiska åren i början av 1520-talet är också otvivelaktigt. I många fall har det rört sig om vapen och privata ägodelar, men även dokument har förts ut från Stockholm.¹⁸

Lars Sjödin, som har en starkt negativ bild av Kristian II, är en av dem som ger honom skulden för Sturearkivets bortförande.¹⁹ Han

14 För kung Kristian 1:s bortrövande av ”håvor” från Borgholms slott, se G.E. Klemming (utg.): *Svenska medeltidens rimkrönikor, Del 3, Nya krönikans fortsättning eller Sturekrönikorna: Fortgången af unionsstriderna under Karl Knutsson och Sturarne, 1452-1520*, Stockholm 1866-1868, s. 9, 18. Om det svenska ridderskapets anklagelser mot Erik av Pommern för samma sak, se Jöran Sahlgren (utg.): *Olavus Petri, En svensk cröneka*, Uppsala 1917, s. 177. Se äv C.F. Allen (utg.): *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie*, Kjøbenhavn 1854, s. XI, samt Schück 1976, s. 117-126.

15 ”[C]um nullus angulus in cœnobijs, templis et arcibus vacuus relinqueretur [...], M. Karlsson (utg.): *Oratio de iniusto bello regis Daniæ anno 1563 contra regem Sueciæ Ericum 14 gesto*, Stockholm 2003, s. 122/123. Se äv. s. 126/127.

16 *Handlingar rörande Skandinaviens historia, Vol 13*, Stockholm 1828, s. 179, 183f. Se vidare Liljegren 1829, s. XVI-XVIII.

17 O.S. Rydberg (utg.): *Sverges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar, Del 3: 1409-1520*, Stockholm 1895, nr. 480 och 529.

18 Se t.ex. N.J. Ekdahl (utg.): *Handlingar rörande Severin Norby och de under hans ledning stående krigsföretagen mot Sverige, Afd. 4*, Stockholm 1842, s. 1425ff.

19 Se t.ex. Sjödin 1943, s. 11-36.

medger visserligen att den danske historikern Carl Ferdinand Allen i viss mån och med rätta återupprättar Kristian II genom att placera honom i en typisk senmedeltida miljö, vilket innebar "en sund och berättigad reaktion mot äldre tiders förkastelsedom", men är själv likväl hård i sitt omdöme.²⁰ Samtidigt är Allen själv motsägelsefull. Han påpekar att inga samtida svenska källor omtalar arkivrov av Kristian II, och påståenden om att denne skulle ha plundrat svenska arkiv på viktiga dokument är följaktligen överdrivna och osanna. Men han antar också att kungen, om det ändå skulle ha inträffat, endast medtagit "Brevskaber og originale Dokumenter [...] der angik de allersidste Aars politiske forhold og den sidste Tids løbende Forretninger".²¹ Kungens rykte som "arkivrövare" har väl stärkts av det välkända faktum att han tog med sig sitt eget arkiv på flykten från Danmark efter sin avsättning 1523.

Det fanns alltså inga principiella, etiska skäl som hindrade Kristian II från att ta med sig några av Sturetidens svenska brev till Danmark. Däremot finns det starka empiriska indikationer på att han inte gjorde det. När han gav sig iväg från Stockholm i december 1520 hade han för avsikt att göra sin eriksgata, det vill säga en rundresa som skulle föra honom tillbaka till Stockholm, och hade således ingen anledning att ta med sig något då.²² Att han sedan avbröt eriksgatan i Jönköping för att resa direkt till Köpenhamn är en annan sak och verkar ha varit en stundens ingivelse. Ett belägg för att kungen förväntat sig att vara tillbaka i Stockholm efter nyår 1521 är att han i ett brev fjorton dagar före jul (alltså omkring 10 december 1520) anmodade sin militärbefälhavare Søren Norby att skicka beridna soldater "upp" till honom, det vill säga till Stockholm.²³ Han kan inte heller i det läget ha kunnat förutse att det var hans sista besök i Sverige för alltid, utan måste, som Allen påpekar, ha förmodat att han inom kort skulle kunna återvän-

²⁰ I Kristian II:s person fanns enligt Sjödin en "ödesmättad demonisk kraft, som frätte på hans karaktär och som stundom drev honom till illa beräknade, ja galna och oöverlagda handlingar", Sjödin 1943, s. 12. Jfr Allen 1854, inledningen.

²¹ Se Allen 1854, s. XIII; Allen 1867b, s. 413. Se äv. Allen 1854, s. XI där han anmärker att "der med nogle ganske faa Undtagelser ingensteds findes Spor til, at Christiern den Anden har bragt svenske Dokumenter med sig til Udlandet".

²² Se C.F. Allen: *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden 1497-1536, Tredie Bind, Første Afdeling*, Kjøbenhavn 1867 (= Allen 1867a), s. 355, 403 n 83.

²³ E. Hildebrand (utg.): "Smålandslif 1521", *Historisk tidskrift*, 30, 1900, s. 299. Se Sjödin 1943, s. 119f.

da.²⁴ Ytterligare en indikation på det är att hyllningsbrev till honom bevisligen fanns kvar på Stockholms slott ännu i juni 1521 – han hade knappast givit sig av för gott utan dem.²⁵

Flera bemärkta personer knutna till Kristian II lämnade Sverige för Danmark mellan Stockholms kapitulation 5 september 1520 och den fullständiga blockaden av staden 1523: förutom biskop Jens Beldenak även regeringsmedlemmen Didrik Slagheck och hövitsmannen på Västerås slott Henrik van Mehlen. Beträffande tesen om danskarnas särskilda arkivrovlystenhet bör det även tilläggas att en mängd svenskar också intresserade sig för svenska historiska dokument, letade i arkiv och lämnade Sverige under 1520-talet: förutom Gustav Trolle även biskop Hans Brask, riddarna och riksråden Erik Trolle, Ture Jönsson (Tre rosor) och Holger Karlsson (Gera), Skarabiskopen Magnus Harald. Inte minst Johannes Magnus, den siste svenske katolske ärkebiskopen, anklagades i likhet med Kristian II för att ha stulit med sig dokument när han gick i landsflykt 1526.²⁶ Även 1500-talets svenska kungar, inte minst Gustav Vasa, var på jakt efter urkunder. För svenskar under 1500- och 1600-talens krig i Danmark och på kontinenten, då historiska dokument och handskrifter var eftertraktade krigsbyten, kan ju minnet av det på 1530-talet försvunna riksregistraturet fortfarande ha spelat en roll.²⁷

Riksföreståndararkivens förvaringsort

Av de brevsamlingar som kom till Danmark är Svante Nilssons avgjort den största och utgör stommen i det nuvarande Sturearkivet; den bildar tillsammans med Sten Stures arkiv det som här kallas riksföreståndararkiven. Därutöver finns ett antal smärre arkivrester som tillhör personer nära denna krets men som inte ingått i Sturearkivet i sträng bemärkelse.²⁸ Det gäller handlingar från några av de yngre sturarnas närmaste rådgivare, som den valde biskopen i Linköping Hemming Gad, Svante Nilssons kansler sedermera kyrkoherden i Stockholm Pe-

²⁴ Allen 1867b, s. 413. Jfr Laursen 1930-1931.

²⁵ O.S. Rydberg (utg.): *Sverges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar, Del 4, 1521-1571*, Stockholm 1888, s. 12ff.

²⁶ A. Nilsson: *Johannes Magnus and the Composition of Truth: Historia de omnibus Gothorum Sueonumque regibus*, Lund 2016, s. 98. Även en riddare Cristopher Andersson sägs ha flytt med rikets registratur och kansliets traktater ("efugit cum Registris Regni & tractatibus Cancellie"), *Handlingar rörande Skandinaviens historia, Vol 14: Nya handlingar rörande Skandinaviens historia, 4*, Stockholm 1828, s. 106f.

²⁷ O. Walde: *Storhetstidens litterära krigsbyten: En kulturhistorisk-bibliografisk studie, Del 1*, Uppsala 1916, s. 345, *Del 2*, Uppsala 1920, s. 337, 463.

²⁸ L. Sjödin: "Sturearkivet", *Svensk uppslagsbok*, 27, Malmö 1953, sp 1079; Retsö 2004, s. 63.

der Jakobsson, kyrkoherden i Mora socken Arvid Siggesson samt Svante Nilssons hustru Mätta Ivarsdotter.

Lars Sjödin har antytt att riksföreståndararkiven skulle ha delats i två depåer: en på Stockholms slott och en på Västerås' slott. Uppenbarligen skall det förstås som att Sten Stures arkiv förvarats på det förra och Svante Nilssons på det senare.²⁹ Men detta är inte sannolikt; man skulle i så fall kunna förvänta sig fler rester av ett slottsarkiv med brev med tydlig Västeråsproveniens och i den nuvarande samlingen uppgår de inte till mer än nio stycken.³⁰

Att Sten Sture den yngres arkiv förvarats på Stockholms slott råder det knappast något tvivel om. Då Kristian II höll rannsaking med riksföreståndarens anhängare i november 1520 kunde dennes änka Kristina Gyllenstierna på Gustav Trolles uppmaning uppvisa det berömda så kallade sammansvärjningsbrevet från ständermötet i november 1517. Det hade innehafts av Sten Sture i dennes egenskap av kärande i det domsmål som ständermötet avdömt.³¹ Visserligen behöver inte förekomsten av ett enstaka dokument på Stockholms slott bevisa att hela arkivet också förvarats där men sannolikheten och ytterligare omständigheter talar starkt för det. Kristian II antyder i instruktionerna till sitt råd i Stockholm i juni 1521 att såväl sammansvärjningsbrevet (av honom kallat "kättarbrevet") som brev från hansestäderna till Sten Sture fanns kvar på Stockholms slott.³² Sten Sture vistades också under sin tid som riksföreståndare oftast där: hans säkert belagda vistelser på Stockholms slott 1512-1520 uppgår till 24 stycken mot endast åtta för Västerås.³³

Något svårare är frågan om var Svante Nilssons arkiv förvarats, men allt pekar mot att även det förvarats på Stockholms slott. Även han up-

²⁹ Sjödin 1953, sp 1079.

³⁰ Retsö 2004, s. 71. Därutöver finns en redovisning för livsmedelkonsumtionen på Västerås slott åren 1517-1520, som otvivelaktigt hört till Sturearkivet men som ännu i dag finns kvar i Danmark, Danska Rigsarkivet (DRA), Folio-reg. 52, Gamle svenske jordebøger, nr. 23a. Se D. Retsö: "Livsmedelsförsörjning och näringsstandard på Västerås slott 1517-1520", *Scandia*, 84:2 (2018), s. 37-58.

³¹ Sahlgren 1917, s. 292f.

³² Rydberg 1888, s. 12ff.

³³ D. Retsö: "Riksföreståndaren, rummet och rörligheten: Svante Nilssons och Sten Sture d.y.s itinerarier 1504-1520", opubl manus. Det kunde i princip tänkas att Sten Sture under sin tid som läntagare av Örebro slott förvarat sina brev där, men han har i så fall kort efter sitt tillträde som riksföreståndare flyttat dem därifrån. Han uppehöll sig för övrigt oftare i sitt västgötska fögderi än på själva det slott (som han endast besökte två gånger) under vilket hans västgötska län lydde.

pehöll sig mestadels där mellan sina resor, och endast undantagsvis på Västerås, som framstår mer som ett privatslott för honom.³⁴ Praktiska skäl talar också för att det förvarats på rikets centralslott i Stockholm, varifrån riksangelägen korrespondens sköttes. Kanslitjänstemännen bör ha medfört koncept och inkomna brev tillbaka till arkivdepån för att där ägna sig åt avskrifter, renskrifter och så vidare. Under Svantes tid som riksmarsk (1497-1504) kan det ganska säkert fastslås att hela hans dåvarande brevsamling förvarats på Stegeborg i Östergötland från 1499, då han fick slottet i förläning. Fram till riksföreståndarvalet i januari 1504 var det hans huvudslott, och flera originalbrev adresserade till hans fogdar och skrivare på Stegeborg finns kvar i arkivet i dag och utgör tillsammans rester av ett Stegeborgs slottsarkiv.³⁵ Efter riksföreståndarvalet 1504 överlämnades Stegeborgs slott till en ny läntagare och i princip kan Svantes arkiv ha överförts både till något av hans viktigaste gods – Ulvåsa i Östergötland, Eksjö i Småland, Svartsjö i Mälaren – och något av de kronoförvaltade slotten. De förra kan dock räknas bort eftersom de var geopolitiskt perifert belägna och han vistades där alldeles för sällan. Av de slott som kan komma i fråga förlänades Örebro redan 1507 och förblev bortförlänat under resten av Sturetiden.³⁶ Av de återstående kronoförvaltade slotten i den svenska riksdelen verkar Västerås ha varit lika viktigt som Stockholm om man ser till besökstalen: under sin riksföreståndartid uppehöll sig Svante där vid 17 tillfällen och på Stockholms slott vid åtminstone 19 tillfällen.³⁷ Men ser man till den sammanlagda tid han tillbringade på Stockholms slott framstår Stockholms begynnande roll som rikshuvudstad tydligt: det var därifrån han skötte rikets ärenden och det var där han hade behov av att ha sina papper. Att så många handlingar rörande slottsförvaltningen bevarats från hans tid och att hans arkiv hamnade i Danmark precis som Sten Stures gör det troligt att båda verkligen förvarats i Stockholm. Den klausul i Kalmar recess 1483 som föreskrev att "riksens brev" skulle förvaras på Stockholms slott har visserligen inte gällt Sturearkivet, och för övrigt inte heller till fullo efterlevts, men riksföreståndarnas arkiv verkar alltså likafullt ha förvarats där.³⁸ Därtill kan läggas att några räkenskapsböcker från Svante Nilssons och Sten Sture den yngres tid (Ulvåsa 1511, 1513-1514, 1515 och Värmland 1503), en lista på personal på Stockholms slott från om-

³⁴ Retsö: "Riksföreståndaren, rummet och rörligheten".

³⁵ Retsö 2004, s. 69f.; D. Retsö, *Länsförvaltningen i Sverige 1434-1520*, Stockholm 2009, s. 150.

³⁶ Retsö 2009, s. 260f.

³⁷ Retsö: "Riksföreståndaren, rummet och rörligheten [...]".

³⁸ Se Rydberg 1895, s. 379.

kring 1505, liksom en redovisning för livsmedelkonsumtionen på Västerås slott åren 1517-1520, också hamnade i Danmark, förmodligen tillsammans med brevsamlingen.³⁹

Övriga delarkivs förvaringsorter

De övriga delarkiv som ingår i den nuvarande Sturesamlingen har förmodligen förvarats på olika ställen. En indikation på Mätta Ivarsdotters privata arkivs förvaringsort är turerna kring hennes överlämnande av sin morgongåva Hörningsholm. I juni 1515 gav hon i sakristian i Stockholms bykyrka kvitto på 1.500 mark till riksföreståndaren Sten Sture som ersättning för morgongåvobrevet. Pengarna deponerades hos stadens borgmästare tills hon hunnit skaffa fram och överlämna morgongåvobrevet ”wtan alle gensigelse, ytermere skotmall oc hielperæde”.⁴⁰ Det förefaller onödigt med ett sådant förfarande om hennes brev förvarats på så nära håll som Stockholms slott några hundra meter bort. Snarare pekar det på att det funnits på annan plats, i så fall på Västerås eller Svartsjö snarare än på Hörningsholm självt, där hon tydligen vistades ytterst sällan.⁴¹ Möjligen har hennes arkiv tagits med av henne själv när hon lämnade Sverige 1515 och hamnat i danska Rigsarkivet efter hennes död någon gång efter 1525.⁴² Själva morgongåvobrevet har alltså övergått till Sten Sture men stannade genom okända omständigheter kvar i Sverige och överlämnades 1541 till Sten Stures ättlingar.⁴³ När det gäller de fem brev ur Sten Stures hustru Kristina Gyllenstiernas arkiv som finns kvar, kan de ha legat bland Sten Stures papper i Stockholm, såvida de inte medbringats av henne själv när hon fördes till Danmark hösten 1521.⁴⁴

Det är inte svårt att knyta även Peder Jakobssons, Hemming Gads

³⁹ Se C.G. Styffe: ”Inledning och öfversigt”, i Styffe 1884, s. XV n. 9. Räkenskapsböckerna är RA C 54 och 55 (Ulvåsa) samt 53 (Värmland), den senare tryckt i S. Samuelsson & G. Kallstenius (utg.): *En värmländsk skattebok från 1503*, Uppsala 1939. Personallistan från Stockholms slott tryckt i G. Galster (utg.): *Danske middelalderlige regnskaber, 1. Række, 1. Bind: Hof og centralstyre*, København 1944, s. 161ff. Västeråshandskriften, med signum DRA Folioreg. 52, Gamle svenska jordebøger, nr. 23a, analyseras i Retsö 2018.

⁴⁰ Sturearkivet, pergament, Stockholm 13/6 1515, i Styffe 1884, nr. 437.

⁴¹ D. Retsö: ”’Instängdhetens nytta’: Kvinnors geografiska mobilitet under medeltiden, och Mätta Ivarsdotters resor 1504-1511”, *Scandia*, 73:3, 2007, s. 61ff. n. 66.

⁴² Retsö 2007, s. 48.

⁴³ Se *Historiska handlingar, Del 4*, Stockholm 1864, bihang, nr. 32 samt G. Elgenstierna: *Den introducerade svenska adelns ättartavlor, Vol. 5: Lind af Hageby-von Porten*, Stockholm 1930, s. 404.

⁴⁴ Retsö 2004, s. 68.

och Arvid Siggessons arkiv till Stockholm. Peder Jakobsson var riksföreståndarens personlige kansler och sedan 1510 kyrkoherde i staden och det är uppenbart att hans arkiv har förvarats på någon av hans två arbetsplatser i Stockholm: bykyrkan eller slottet. Själv befann sig Peder utomlands mellan mars 1520 och februari 1522, den turbulenta tid under vilken regimskiftet i Stockholm ägde rum; hans papper bör under den tiden ha förts till Danmark.⁴⁵ Vad Arvid Siggesson beträffar försvinner spåren efter honom sedan han på Stockholms slott tillsammans med flera andra i juni 1520 utfärdade ett intyg om granskning av slottsfogdens räkenskaper, men Lars Sjödin har antagit att han lämnade slottet strax före kapitulationen i september och kort efteråt avrättades.⁴⁶ Hemming Gad återvände till Sverige i början av maj 1520 från Danmark och bevittnade händelserna före och kring blodbadet i Stockholm. I slutet av året hade han övergått till Kristian II:s sida och sändes till Finland för att ombesörja överlämnandet av slotten där till den nykorade kungen, men blev själv avrättad utanför Raseborgs slott i december.⁴⁷ Man kan i och för sig tänka sig att han, mot bakgrund av sin förhoppning om att återfå Kastellholms slottslän som frantagits honom av Sten Sture, medtagit sitt arkiv på resan dit. Det är kanske mindre sannolikt men inte omöjligt. De brev som finns bevarade från hans arkiv var vid denna tidpunkt ganska gamla och härrörde från tiden för hans befäl under belägringen av Kalmar slott 1506-1509.

Handlingar har dock de facto förts bort från Finland. Tillräckligt mycket av Åbobiskopen Arvid Kurcks arkiv hamnade i Danmark för att man ska kunna anta att åtminstone delar av det medtagits däriifrån, kanske genom Søren Norby, som i maj 1522 erövrade och plundrade biskopens borg Kustö.⁴⁸ Det faktum att bevarade brev till adressater i Finland daterade så sent som i november 1521 har spår av sigill betyder att de med största sannolikhet inte är kasserade och oexpedierade originalbrev, utan verkligen avsänts.⁴⁹ Dock förhåller det

⁴⁵ Se R. Stensson: *Peder Jakobsson Sunnanväder och maktkampen i Sverige 1504-1527*, Uppsala 1947, s. 231ff., 238 n. 1 samt 248.

⁴⁶ J. A. Almquist (utg.): *Stockholms stads tänkeböcker 1514-1520*, Stockholm 1933, s. 276; L. Sjödin (utg.): *Arvid Siggessons brevväxling. : Med en kommentar av Lars Sjödin. Till trycket befordrad av Anders Pers. Gamla papper angående Mora socken, Vol 2: Arvid Siggessons brevväxling*, Västerås 1937, s. 430; L. Sjödin: "Kommentar", Lars Sjödin (utg.): *Historiska handlingar, Vol 39: Handlingar till Nordens historia 1515-1523, Del 1, 1515-juni 1518*, Stockholm 1967-1969, s. 795.

⁴⁷ G. Carlsson: *Hemming Gadh, en statsman och prelat från Sturetiden: Biografisk studie*, Uppsala 1915, s. 296ff., 318ff.

⁴⁸ Sjödin 1947, s. 385; L. Törnblom: "Finska arkivbestånd i Sture-arkivet?", *Historisk tidskrift* (Finland), 76, 1991, s. 382.

⁴⁹ Se t.ex. kung Kristian II:s brev till biskop Arvid och riksråden i Finland, till

sig annorlunda med ett register från hösten 1521 som verkar antyda att självaste sammansvärjningsbrevet från 1517 hamnat i Finland och därifrån tagits till Danmark. I registret sägs att pengar och värdeföremål beslagtogs på Tavastehus slott och överförts till Stockholm samt att sammansvärjningsbrevet överlämnats till ”min allra käraste nådigaste fru”, det vill säga drottning Elisabeth av Danmark.⁵⁰ Nils Ahnlund öppnar för att det nämnda sammansvärjningsbrevet kan ha varit en avskrift av originalet, men notisen har inget med Finland att göra och hypotesen grundar sig på en missuppfattning av tidpunkten för registrets tillkomst av utgivarna av den tryckta versionen. Handlingen saknar utfärdandedatum och utfärdandeort, men beskriver tre daterade händelser i form av överlämnanden av pengar och värdeföremål den 28 augusti, 14 oktober och 21 oktober i Stockholm. Överlämnandet av sammansvärjningsbrevet till drottningen har däremot inget datum och det kan inte ha skett i Stockholm, där drottningen aldrig uppehöll sig. Det måste ha skett i Köpenhamn någon gång mellan månadsskiftet oktober-november och 25 november, då registrets upphovsman Knut Skrivare ännu uppehöll sig där. Brevoriginalet förevisades ju också av Kristina Gyllenstierna redan ett drygt år tidigare på Stockholms slott.⁵¹

Ett konkret exempel på hur förekomsten av brev från andra arkivbildare än riksföreståndarna i det nuvarande Sturearkivet kan förklaras, och som berör Finland, är fem sinsemellan relaterade brev från sensommaren 1511. Den 6 juli informerades hövitsmannen på Raseborgs slott Tönne Eriksson (Tott) av Gunnel Bese, änka efter den gamle hövitsmannen på Viborg, att hon inhämtat underrättelser från Narva om en förestående rysk offensiv mot gränstrakterna.⁵² Mer än en månad senare upprepade hon upplysningarna i ett andra brev, troligen därför att Tönnes svar uteblivit – han har inte nämnt något om de alarmerande nyheterna i sitt brev till Svante Nilsson den 26 juli.⁵³ Den 19 augusti vidarebefordrade han dem dock slutligen i ett brev till

menigheten i Finland samt till Åbo stad, samtliga daterade Köpenhamn 20/11 1521, i Hausen 1935, nr. 6062, 6063, 6064.

⁵⁰ ”Jtem antuordet ieg hennes nade thet ketterbreff, ludindis offuer them i Stockholm rettede bleffue”, Hausen 1935, nr. 6055. Se äv. E. Grönblad (utg.): *Nya källor till Finlands medeltidshistoria*, Köpenhamn 1857, nr. 396.

⁵¹ Jfr Ahnlund 1929, s. 18 n. 2; Hausen 1935, nr. 6066. Se äv. J.A. Almquist (utg.): *Konung Gustaf den förstes registratur, Del 8, 1532 och 1533*, Stockholm 1883, s. 79f.

⁵² R. Hausen (utg.): *Finlands medeltidsurkunder, Del 7: 1509-1518*, Helsingfors 1933, nr. 5530.

⁵³ Hausen 1933, nr. 5536, 5533.

den blivande biskopen i Åbo Arvid Kurck.⁵⁴ Men det brev han hänvisade till och som han bifogade i duplikat bör vara Gunnels andra, numera förkomna brev eftersom han sade sig ha fått det "idag", alltså fem dagar efter dess datering. Något ytterligare brev nämndes inte.⁵⁵ När Kurck i sin tur den 23 augusti meddelade nyheterna till riksföreståndaren och berättade om sina åtgärder för att komma Gunnel till hjälp, bifogade han minst två avskrifter ("tesse inlycthe copier").⁵⁶ Redan följande dag skrev han ännu ett brev med samma innehåll och med ytterligare en avskrift, nämligen ett brev från Gunnel direkt till honom.⁵⁷ De brev han vidarebefordrade den 23 augusti bör alltså vara dels en kopia av Tönnes duplikat av Gunnels andra brev till denne från omkring 14 augusti, dels en nu förkommen kopia av Tönnes brev till biskopen av 19 augusti.⁵⁸ Den första kopian, enligt Lars Sjödin utförd av en skrivare hos biskop Arvid, finns kvar i Sturearkivet liksom biskopens brev till Svante, men inte den andra. Orsaken torde vara att Gunnels brev innehöll förstahandsinformation medan Tönnes brev inte tillförde något i sak. Men i dagens Sturesamling återfinns alltså två expedierade originalbrev som veterligen aldrig nått längre än till sina adressater: Tönne Eriksson på Raseborg och biskop Arvid i Åbo.

Två brev i den nuvarande Sturesamlingen är ställda till Gustav Trolles farbröder Jakob Trolle och Ture Trolle och är daterade 1520 och 1521.⁵⁹ Den danske historikern Erik Arup har gjort troligt att den danske historiekrönikören Arild Huitfeldt (1546-1609) använt sig av skriftligt material som medförts av brödernas far Arvid Trolle från Sverige till släktgodset Lillö i Skåne för att därefter hamna i Danmark genom att Jakob Trolle tagit dem med sig dit efter konflikten med Gustav Vasa 1524.⁶⁰ Möjligen har de två, för Sturearkivet helt ovidkommande breven från Jakob och Ture Trolle hamnat i Danmark på

⁵⁴ Hausen 1933, nr. 5540.

⁵⁵ Hausen 1933, nr. 5536.

⁵⁶ Hausen 1933, nr. 5541.

⁵⁷ Hausen 1933, nr. 5543.

⁵⁸ DRA Folioregistratur nr 161, Designation over Sager afleverede fra Sverige ved Udvekslingen i 1929.

⁵⁹ Styffe 1884, nr 503 samt C.G. Styffe (utg.): "Äldre handlingar angående Vestergötland: Vestgöta lagmannen Ture Jönssons bref om uppresningen emot K Kristiern II i sydvestra delen af riket 1521", *Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift*, 2:1, 1901, s. 22f.

⁶⁰ E. Arup: "En tabt kilde hos Hvitfeldt", *Historisk Tidsskrift* (Danmark), 8. rk., I (1907-1908), s. 383-394.

samma sätt. En del liknande brev, som felaktigt inordnats i Sturearkivet, har befunnit sig i Köpenhamn ända sedan 1508.⁶¹

De brev med anknytning till Västerås slott som adresserats till eller koncipierats av Kristian II:s fogde Henrik van Mehlen, liksom några brev till allmogen i Dalarna, bör ha hamnat i Danmark genom dennes flykt från Sverige 1525.⁶² Flera andra enstaka svenska brev kan ha hamnat i danska arkiv genom att ha kapats på vägen till sina adressater; inte minst vägen över Östersjön var riskabel och kapningar vanliga.⁶³ I många fall är det omöjligt att veta vad som hänt när brev återfinns i arkiv där de inte borde vara.⁶⁴ Men när det gäller så stora och relativt omfångsrika arkiv som de som tillhört riksföreståndarna, eller för den delen sådana som Hemming Gad och Peder Jakobsson, har de säkerligen beslagttagits som sammanhållna enheter.

Brevluckorna

En iakttagelse som både Lars Sjödin och Gunnar Westin har gjort är hur påfallande mycket mindre Sten Stures bevarade arkiv är i förhållande till Svante Nilssons: totalt 204 brev är adresserade till honom mot 1.125 till den senare. Särskilt iögonfallande är brevfattigdomen efter 1517.⁶⁵ En förklaring av detta förhållande skulle kunna kasta ljus över den viktigaste frågan av alla, nämligen varför Sturearkivet fördes bort över huvud taget.

Lars Sjödin framförde två alternativa förklaringar till brevfattigdomen åren 1517-1519. En möjlighet var enligt honom att de komprometterande handlingar som avslöjade de inblandade i sammansvärjningen 1517 hade rensats ut som en förebyggande åtgärd av Sturemännen själva före Stockholms kapitulation den 5 september 1520. Motivet skall i första hand ha varit att skydda biskopen i Strängnäs Mats Gregersson och biskopen i Skara Vincent Henningsson mot repressalier från kung Kristian. Inga brev från dem finns heller kvar från perioden 1517-1520, men om en sådan preventiv gallring gjorts hade naturligtvis det mest komprometterande dokumentet av alla, samman-

⁶¹ Se Retsö 2004, s. 70.

⁶² DRA papper 9/3 [1521] (tid. Sturearkivet 1033); RA Sturearkivet 1806; L. Wie Andersen, S. Christophersen, H. Gadeberg, E. Hasselgreen, K. Hornbeck, E. Ladewig-Petersen, A. Nielsen, B. Nørregaard & J.E. Thaarup: *Uppsala-Överenskomsten 1520: Magtstruktur og magtkamp i Sverige, januar-oktober 1520*, Odense 1975, s. 187; Allen 1867b, s. 448 n 2 och 4.

⁶³ Se t.ex. Retsö 2004, s. 71.

⁶⁴ För en observation om senare perioder, se I. Andersson: "Om serien 'Opsnappede svenske Breve' i Rigsarkivet", *Arkivvetenskapliga studier*, 4, 1968, s. 11-18.

⁶⁵ Sjödin 1943, s. 52; Westin 1957, s. 21f.; Retsö 2004, s. 64.

svärjningsbrevet från 1517, också försvunnit. Men det fanns ju kvar och kunde tas fram av Kristina Gyllenstierna i november 1520. Sjödin anser därför att en annan förklaring är troligare, nämligen att arkivet plundrats av svenskar i Kristian II:s tjänst ("ett intensivt brevstudium, en arkivforskning av kuslig art") under perioden mellan kapitulationen i september och rannsakingen av Sturemännen i november.⁶⁶ Därmed skulle brevfattigdomen kunna ha uppkommit genom att ett helt brevbestand urskilts, studerats och sedan förstörts. Anledningen till efterforskningarna skulle i så fall kunna spåras i Kristian II:s proklamation 15 maj 1520 där kungen ville veta vilka som omintetgjort den nordiska freden för att kunna straffa dem – "vilka vet vi icke själva".⁶⁷

Här inställer sig dock flera frågor. För det första, varför skulle efterforskningar i arkivet behöva innebära att de relevanta dokumenten också togs ut ur det, och dessutom förstördes eller transporterades till Danmark? Det viktiga kan ju tyckas ha varit att få fram namnen på de sammansvurna, för vilket själva sammansvärjningsbrevet måste ha varit nyckeldokumentet. Det scenariot skulle kunna vara relevant om man, som Sjödin försiktigtvis gör, fäster vikt vid de ord som Gustav Trolle vid en långt senare tidpunkt påstods ha utropat ("ja här have vi det man söker efter") när Kristina Gyllenstierna kom fram med 1517 års sammansvärjningsbrev.⁶⁸ Det uttrycket skulle kunna tyda på att den "kusliga" arkivforskningen visserligen ägt rum men trots sin intensitet varit förgäves. Nu tycks emellertid inte förevisandet av sammansvärjningsbrevet ha väglett kungen - trots att han där fått se namnen på de elva världsliga rådsmedlemmar som beseglat det avrättades bara tre av dem.⁶⁹ Uppenbarligen hade alltså Kristian II redan före dess bestämt sig för vilka som skulle avrättas, kanske som ett resultat av lyckade efterforskningar i arkivet. När namnen på dem som skulle avrättas väl var fastställda – hur det än har gått till – kunde processen som kulminerade i blodbadet börja. Breven har i och med det helt enkelt förlorat sitt värde ur den synpunkten – förrädarna var identifierade, dömda och avrättade, och saken var för tillfället ur världen. Det önskade resultatet hade slutligen uppnåtts.

⁶⁶ Sjödin 1943, s. 58.

⁶⁷ Rydberg 1895, s. 609ff.

⁶⁸ Berättelse från rättegången angående Gustav Trolles jordagods i januari 1546, i E. Hildebrand & O. Alin (utg.): *Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia, Serie I, Under tidevarvet 1521-1718, Afd. I, 1521-1611, Del I: 1521-1544*, Stockholm 1887, s. 464. Jfr Ahnlund 1929/30, s. 14 och Sjödin 1943, s. 57f.

⁶⁹ Allen 1867a, s. 336.

Därmed kommer vi till den andra frågan: Vilken anledning skulle det ha funnits för att föra bort hela brevsamlingen till Danmark? Såväl efterforskningar som utrensningar hade ju redan skett i arkivet och de skyldiga till konspirationen hade identifierats och straffats. Ändå fördes det ju bevisligen ut vid en eller annan tidpunkt.

Rent logiskt verkar inte vare sig fattigdomen på brev i Sturearkivet från åren 1518 och 1519 eller arkivets slutliga öde kunna kopplas till själva händelseförloppet 1517-1521. Frågan är huruvida tidsluckan under Sten Stures två sista år i livet kan förklaras på annat sätt. För den sakens skull skall här ett försök göras att skapa en uppfattning om hur stora riksföreståndararkiven en gång kan ha varit.

Hypotetiskt kan man tänka sig tre konkreta kategorier brev som saknas i de nu bevarade arkiven:

1. brev som uttryckligen omnämns i de bevarade brevens text och som veterligt både har skrivits, avsänts och mottagits av riksföreståndaren men sedermera försvunnit. Vittnesbörd om detta är de mycket vanliga inledningsfraserna i vilka anledningen till skrivelsen anförs genom referenser till tidigare brev;⁷⁰
2. koncept till brev som enligt de bevarade breven antingen har begärts eller som brevskrivaren rekommenderat riksföreståndaren att skriva;
3. koncept till brev som 'bör' ha skrivits, till exempel förläningsbrev och kallelser till herremöten.

Det är möjligt att man genom en fullständig inventering av det befintliga källmaterialet i stor utsträckning skulle kunna rekonstruera dessa informationsflöden och därmed mängden inkomna och expedierade brev.⁷¹ Den andra kategorin måste här avfärdas både av utrymmesskäl och uppenbara metodologiska problem. Den första och den tredje kategorin skall dock beaktas: brev som uttryckligen omnämns i det bevarade brevmaterialet samt koncept till brev som "bör" ha skrivits. Det totala antalet omnämnda men försvunna inkomna brev uppgår till 122 för Svante Nilssons riksföreståndartid 1504-1511 och 25 för Sten

⁷⁰ Se D. Retsö: "Senmedeltida pappersbrev som källa för beräkning av restider och rekonstruktion av itinerarier", i C. Gejrot, R. Andersson & K. Abukhanfusa (red.), *Ny väg till medeltidsbreven*, Stockholm 2002, s. 324ff.

⁷¹ Se I. Larsson: *Svenska medeltidsbrev: Om framväxten av ett offentligt skriftbruk inom administration, förvaltning och rättsutövning*, Stockholm 2001, s. 249ff. för ett liknande tankeexperiment för pergamentsbrev.

Sture den yngres 1512-1520.⁷² Breven från Sten Stures tid och deras innehåll redovisas nedan i Tabell 1.

Tabell 1: Omnämnda men försvunna brev ur Sten Sture den yngres arkiv 1511-1518

Avsändare	Datum	Källa	Innehåll
Svante Nilsson	[före 29/1 1511]	Styffe 1884, nr 340	Svante översänder pengar
Sander Arendsson	[Västerås ca 8/2 1511]	J. Langebek: <i>Anledning til en Historie om de norske Bergverkers Oprindelse</i> , 1758, s. 147f	uppmaning att underrätta om hur förföljandet av kungen går
Svante Nilsson	[16/2 1511]	Styffe 1884, nr 346	en stor här har uppbådats mot danskarna
Svante Nilsson	[före 22/6 1511]	Styffe 1884, nr 363	Erik Turesson är död
Ture Jönsson	[före 22/6 1511]	Styffe 1884, nr 363	Erik Turesson är död
Hans Brask	[före 9/1 1512]	Langebek 1758, s. 149f.	om något gods
Johan Månsson	[före 20/5 1512]	Styffe 1884, nr 400	skeppet Kristoffer ligger redo
Anna Fickesdotter	[före ca 19/8 1512]	RA Sturearkivet 1629	om en träta med Vadstenas borgare
Tönne Eriksson	[före 27/9 1512]	<i>Handl. rör. Skand. hist. 24, 1840 (N.h. 14)</i> , s. 27	Nils Bosson och Erik Trolle avser att med våld ta kungsgården i Borgå från Gunnel Beses fogde
Ivar Fleming	[före 30/4 1512]	Hausen 1933, nr 5577	betygar sin trohet och tillgivenhet så som dennes "ämbets- och tillsyningsman" på Kumogård
Biskop Mats	Strängnäs 10/12 1512	Styffe 1884, nr 414	[okänt]

⁷² Baserat på opublicerad databas.

Biskop Otto	[före 20/12 1512]	Styffe 1884, nr 416	prelatererna är samlade i Enköping för samtal om konsilierepresentant till Rom
Ture Jönsson	[före 10/5 1513]	RA Sturearki- vet 1267	begäran att slippa resa till Danmark
Biskop Otto	[före 4/10 1513]	RA Sturearki- vet 1737	kan ej komma till det fö- restående herremötet
Henrik Stens- son	[före 18/10 1513]	Hausen 1933, nr 5694	om ett vrak
Ärkebiskop Jakob	[hösten 1514]	<i>Handl. rör.</i> <i>Skand. hist.</i> 24, s. 46	vill ha Gustav Trolle som ny ärkebiskop
Ture Jönsson	[före 7/1 1515]	Styffe 1884, nr 434	om Claes Åkessons arv, samt begäran att Sten ska komma till landstinget i Skara
Biskop Mats	[före 2/11 1515]	RA Sturearki- vet 1712	om Erik Johanssons sven- ners våld i Ekerö
Gustav Trolle	[före 22/7 1515]	<i>Handl. rör.</i> <i>Skand. hist.</i> 24, s. 47	begäran att straffa mäster Erik Svensson, djäkne i Linköping, för otillbörligt uppträdande i Rom
Gustav Trolle	[efter 8/9 1515]	<i>Handl. rör.</i> <i>Skand. hist.</i> 24, s. 48	klagomål på något
Uppsala dom- kapitel	[före 18/10 1516]	<i>Handl. rör.</i> <i>Skand. hist.</i> 24, s. 67ff.	om ärkebiskopsfrågan och försäkran om att ut- ländska herrar inte kom- mer att få skydd på Stäket
Kung Kri- stian II	[före 18/11 1516]	Sjödin 1967- 69, nr 322	begäran att Mätta Ivars- dotter ska få sin rätt till sin morgongåva
Peder Turess- son	[före 27/7 1517]	<i>Handl. rör.</i> <i>Skand. hist.</i> 24, s. 93	har sänt 4-6 män till Vä- stervik efter sina barn och porten till [Stege- holms slott] har brunnit, Johan Arendsson har be- skyllt hans svenner för det men Peder går i god för dem

Lasse Jönsson	[före 19/4 1517]	Styffe 1884, nr 476, 477	Kristian II har 25/3 fått 13.000 ryttare som skall härja i Sverige, kallelse till Stockholm
Katarina Johansdotter	[före 2/5 1517]	Sjödin 1967- 69, nr 390	bön om att [Skoklosters] landbor får Stens försvarsbrev
Uppsala domkapitel	[före 4/1 1518]	<i>Handl. rör.</i> <i>Skand. hist.</i> 24, s. 110	om ärkebiskopsstriden, bön att bli tagna i Stens beskydd

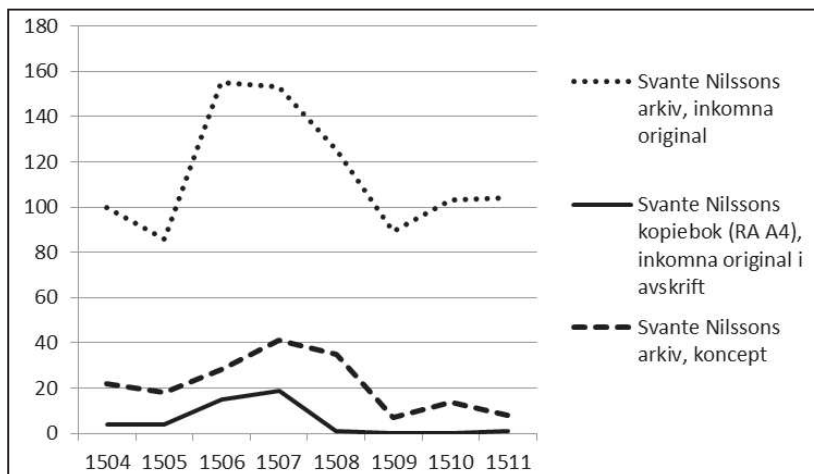
Det är ganska tydligt att inget av innehållet av dessa brev har haft någon avgörande roll i Kristian II:s planer och således att han inte gärna har något med deras försvinnande att göra. De har försvunnit av andra, okända skäl.

När det gäller utgående brev har veterligt 560 brev till vilka det saknas koncept utgått från riksföreståndarkansliet. Emellertid har uppenbarligen koncept inte uppsatts för brev till fogdar utan endast till rådsmedlemmar och öppna brev till folkmenigheter, vilket skulle betyda att det enligt samma tankeexperiment saknas 222 koncept från Svantes tid och 56 för Sten Stures tid, sammanlagt 278 stycken. Man kan vidare leka med antagandet om ett någorlunda konstant brevlöde över tid och att 1506 och 1507, då drygt 150 brev inflöt årligen till Svante Nilsson, är representativa för brevlödet generellt. I så fall "saknas" sammanlagt omkring 1.400 brev från riksföreståndararkiven, alltså ett bortfall på omkring 40 procent, vilket förefaller vara rätt mycket.

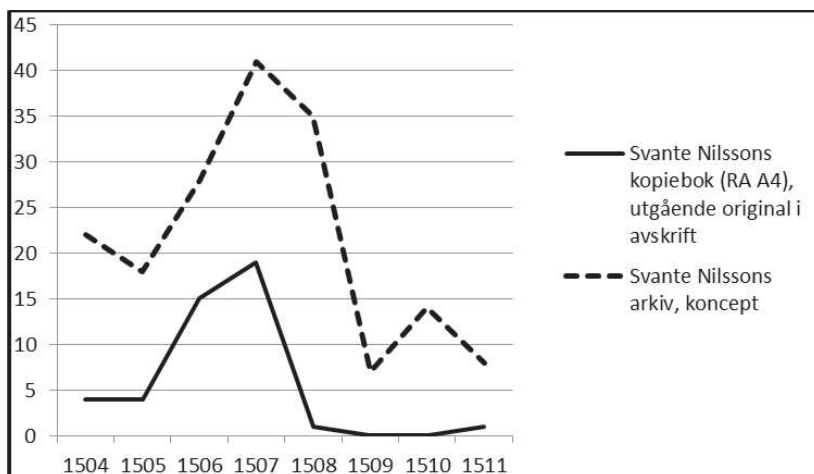
Gunnar Westin har påpekat ett annat faktum som berör det ännu inte utredda förhållandet mellan riksföreståndarnas arkiv och deras kopieböcker; inte bara antalet originalbrev i Sturearkivet sjunker under perioden efter 1517, utan också antalet avskrifter i Sten Stures kopiebok. Detsamma gäller åren 1514 och 1515 (Figur 3).⁷³ När man beaktar brevböckerna för hela perioden 1504-1520 är det inte bara denna lakun som är iögonfallande, utan även två andra förhållanden. För det första är antalet brev, både inkomna och utgående, påtagligt högt åren 1506 och 1507 (Figur 1 och 2). För det andra följer den totala mängden originalbrev i Sturearkivet och den totala mängden avskrifter i kopieböckerna, såväl under Svante Nilssons som under Sten Stures tid, varandra ganska väl med undantag för åren 1517 och 1518 (Figur 1 och 3). Då sker nämligen ett trendbrott: antalet brev i Sturearkivet stiger 1517 medan det sjunker dramatiskt i kopieboken. Motsatsen

⁷³ Westin 1957, s. 21f.

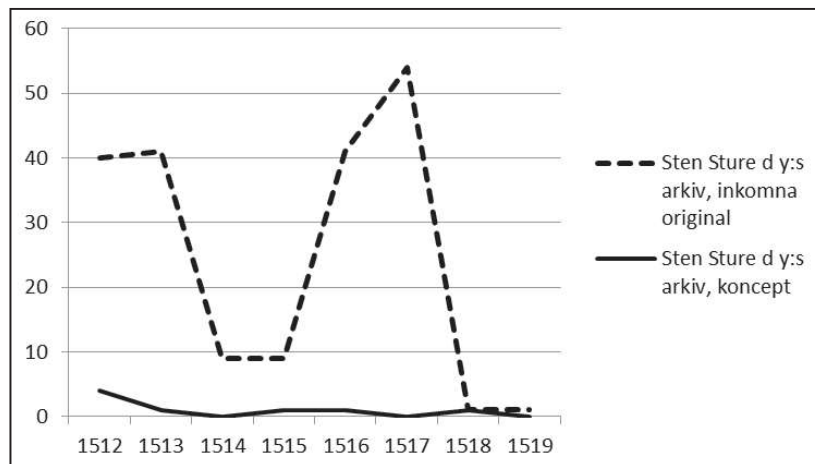
inträffar det följande året; först 1519 ebbat den totala mängden kända brev ut.

Figur 1: Antalet bevarade inkomna originalbrev i Svante Nilssons arkiv (Sturearkivet) samt antalet avskrifter i Svante Nilssons kopiebok (RA A4) av inkomna brev.

Figur 2: Antalet bevarade koncept till utgående brev i Svante Nilssons arkiv (Sturearkivet) samt antalet avskrifter av utgående brev i Svante Nilssons kopiebok (RA A4).

Figur 3: Antalet bevarade inkomna originalbrev i Sten Sture den yngres arkiv (Sturearkivet) samt antalet avskrifter av inkomna brev i Sten Sture den yngres kopiebok (RA A5).

Figur 4: Antalet bevarade koncept i Sten Sture den yngres arkiv (Sturearkivet) samt antalet avskrifter i Sten Sture den yngres kopiebok (RA A5) av utgående brev.

Hur detta förhållande skall förklaras är inte lätt att veta. Principerna för vilka brev som skrevs av i kopieböckerna och vilka koncept som bevarades är inte kända. Det kan tänkas att en detaljerad analys kan bringa klarhet i det, liksom i det faktum att kopieböckerna i motsats till Sturearkivet aldrig lämnade Sverige, men något sådant kan inte göras här.⁷⁴ Men man kan i alla fall konstatera ett par ganska triviala sa-

⁷⁴ Ang. kansliskicket kan man dock tills vidare notera att kopieböckerna tycks

ker. För det första är originalbrev till de i Svante Nilssons kopiebok avskrivna inkomna breven till största delen förlorade. Endast tolv sådana är bevarade och endast sju koncept till utgående brev. För Sten Stures kopiebok finns inte ett enda original kvar. För det andra är naturligtvis antalet brevavskrifter i kopieböckerna helt opåverkat av eventuella utrensningar av originalbrev.

Slutsatsen måste bli att mängden utfärdade brev faktiskt har varierat genom åren och att tankeexperimentet ovan med 150 inkomna brev per år inte håller. Det skulle också betyda att brevfattigdomen 1518-1519 i Sturearkivet inte enkelt kan förklaras av utrensningar. Färre brev har helt enkelt skrivits de åren, kanske till följd av att den kritiska politiska situationen åtminstone delvis har krävt en annan politisk praxis med fler personliga möten snarare än skriftlig korrespondens.

Det är inte förrän i månadsskiftet maj-juni 1521 som vi har säkra belägg för att riksföreståndaren Sten Stures arkiv fått en plats i kungens planer. Men nu var det en särskild sorts brev som intresserade honom. I sitt memorial till sin regering i Stockholm beordrade han mästern Didrik Slagheck att på sin förestående hemresa till Danmark ta med sig hyllningsbrev och "kättarbrevet", samt "thet [brev som] raadet gaff oss ther paa". Med det avsågs troligen rådets dom över Sten Sture och hans anhängare som kättare eller möjligen rådets erkännande av Kristian II som utvald kung i Sverige – och brev från Danzig och hansestäderna till Sten Sture. Didrik fick också i befallning att medföra alla de räkenskaper som han fört i Stockholm. Mästern Gotskalk Eriksson och Jens Skrivare ålades att söka upp nämnda brev, som alla sades finnas på Stockholms slott.⁷⁵ Samtliga omtalade brev utom hyllnings-

ha medtagits på riksföreståndarens resor. Svante Nilsson mottog 23/8 1507 i Kalmar två brev från hövitsmannen på Viborgs slott, ett ställt till riksrådet och ett till honom själv (*Handlingar rörande Skandinaviens historia, Del 20: Nya handlingar rörande Skandinaviens historia, 10*, Stockholm 1835, s. 156f.). Det förra skickade han vidare till ärkebiskopen i enlighet med riksrådets kanslipraxis och det andra finns kvar i original i Sturearkivet (R. Hausen (utg.): *Finlands medeltidsurkunder, 6, 1496-1508*, Helsingfors 1930, nr. 5256), men båda finns i avskrift i kopieboken utförd av samme kansliskrivare (*Handl. rör. Skand. hist, 20*, s. 157ff., 166ff., L. Sjödin: "Meddelanden om kanslistilar under de yngre Sturarnas och Gustav Vasas tid", *Meddelanden från Riksarkivet*, 1933, s. 91). Att kopieboken har medtagits på Svantes resa till Kalmar visas även av att ett koncept till ett brev (RA Sturearkivet 102) skrivits på ett registraturblad; se Sjödin 1933, s. 79.

⁷⁵ "[T]he breffue paa wor hylling sammeledis och thet kättare breff raadet bar i rette och thet raadet gaff oss ther paa, och the breffue alle som the dansker [= Danzig] och stæderne haffue schreffuet her Sten til och äre these breffue alle paa Stocholms slot som mester Dirick well wed", Rydberg 1888, s. 12ff. De hyllningsbrev kungen nämner

breven från Stockholms stad förelåg i original i det kungliga arkivet på Köpenhamns slott åtminstone så sent som på Arild Huitfeldts tid på 1590-talet men sammansvärjningsbrevet är sedan dess försvunnet och dombrevet fanns bara i form av en samtida kopia.⁷⁶ Lars Sjödin betvivlar att de brev som omtalas skulle vara Sturearkivet, men det torde inte råda någon tvekan om att brev ställda till Sten Sture från Danzig och hansestäderna har ingått i hans arkiv, i synnerhet som kontakter med Lübeck alltsedan Svante Nilssons tid skötts av riksföreståndaren och inte av riksrådet.⁷⁷ Kung Kristians formulering tyder ju också på att de verkligen funnits och han har utan tvivel sett dem med egna ögon.

Några brev från Danzig och hansestäderna återfinns dock inte i Sten Stures bevarade arkiv och inte heller några koncept till brev från honom till dem. I hanseatiska källor omnämns vid några tillfällen brevväxling med Sten Sture och även med Kristina Gyllenstierna.⁷⁸ I Svantes kopiebok finns två brev från 1506 från Lübeck i avskrift men originalen är försvunna.⁷⁹ I bevarade brev ur hans arkiv omnämns åtminstone fyra brev från rådet i Lübeck från 1506 och 1510 som nu är försvunna medan tretton originalbrev från enskilda rådmän och borgare i Lübeck till honom finns kvar i original.⁸⁰ Däremot finns inga originalbrev från stadens råd kvar, men väl ett koncept till brev till hansestäderna och ett till en enskild borgare i Lübeck.⁸¹ Betecknande nog återfinns det av Lübeck överlämnade exemplaret av handels- och sjöfartstraktaten med Sverige 29 november 1509 i danska Rigsarkivet,

bör vara Stockholms stads brev 8/9 och 22/11 1520 samt svenska rådets av 7/9 1520 som Kristian sedan tog med sig tillsammans med sitt övriga arkiv vid sin flykt från Danmark till Nederländerna på våren 1523, N.J. Ekdahl (utg.): *Handlingar rörande Severin Norby och de under hans ledning stående krigsföretagen mot Sverige, Afd. 1*, Stockholm 1835, s. 153ff. Se äv Allen 1854, s. xxx.

⁷⁶ Se DRA Registrant 26:12 S nr. 27 samt V. Granlund: "Handlingar rörande Sveriges historia i Kongl. Geheime-Archivet i Köpenhamn" (1867), lilla forskarsalen i RA. Sammansvärjningsbrevet finns även i en samtida avskrift i Sten Sture d.y:s kopiebok, tryckt i *Handl. rör. Skand. hist.*, 24, s. 94-98. Originalen tryckt i A. Huitfeldt: *Historiske beskriffuelse, om hues sig haffuer tildragit vnder Kong Christiern den Anden, Kiøbenhaffn* 1596, s. 84ff.

⁷⁷ Jfr Sjödin 1943, s. 155 n. 4; Schuck 1976, s. 435.

⁷⁸ Se D. Schäfer (utg.): *Hanserecesse, Abt. 3, Von 1477-1530, Bd 7*, Leipzig 1905, nr. 14, 107, 145 § 10, 233, 246, 248, 258, 279; Styffe 1884, nr. 440; <<http://www.nad.riksarkivet.se/sdhk>>_nr. 37185.

⁷⁹ *Handl. rör. Skand. hist.*, 20, s. 53ff., 91f.

⁸⁰ RA Sturearkivet 68 (omnämnt äv. i Hausen 1933, nr. 5452), 1116, 771 samt 855, 768, 753, 869, 593, 668, 1138, 233, 400b, 420, 963; Grönblad 1857, nr. 229; Styffe 1884, nr. 296.

⁸¹ Styffe 1884, nr. 247, 323.

liksom den svenska rådssammansvärjningen från 2 mars 1510 att inte betala någon tribut till danske kungen.⁸² Men i kungens nämnda memorial är det alltså inte tal om något annat än brev från Sten Sture den yngres tid, och inget talar för att kungen varit intresserad av Svantes arkiv. Ändå fördes alltså även det till Danmark. Att inga originalbrev från Lübecks råd finns kvar vare sig från Svante Nilssons eller från Sten Stures tid talar för att sådana dokument verkligen skilts ut från resten av arkivet och sedan försvunnit. Det skulle också delvis kunna förklara det faktum som påtalats av Herman Schüeck, att "[v]erkliga statsakter påträffas i ytterst ringa utsträckning i Svante Nilssons forna arkiv".⁸³

Det har antagits att om Kristian haft något ansvar för bortförandet av Sturearkivet, så måste det ha varit i form av uttryckliga order eller åtminstone med hans vetskap.⁸⁴ Det är också helt klart att kung Kristian var intresserad av dokument, inte bara från Sverige. Men avsikten med att föra bort närmare 2.000 pappersbrev, kanske mer, varav de flesta rörde inre svenska förhållanden under en period som låg 10-20 år tillbaka i tiden, är inte helt lätt att förstå och kan knappast ha varit kung Kristians egen. Något annat än brev från Sten Sture den yngres tid kan inte ha intresserat honom, och kanske bara brev från de närmast föregående 3-4 åren, om ens det. I egenskap av en äldre, främmande brevsamling helt utan ens potentiellt statsrättsligt och utrikespolitiskt värde efter Stockholms blodbad har Sturearkivet som helhet varit ointressant. Ändå fördes både Svante Nilssons och Sten Stures arkiv bort.⁸⁵ Arkivroven i Stockholm och Åbo ger ett starkt intryck av att ha skett utan urskillning eller genomtänkt plan, snarare i något slags desperation eller brådska.

Ett särskilt intresse tilldrar sig härvidlag den sista artikeln i Kristian II:s memorial från juni 1521. Där uppmanade han rådet i Stockholm att rent allmänt vidta lämpliga åtgärder under de besvärliga omständigheter som höll på att utveckla sig. På detta svarade rådet att det skulle rätta sig efter kungens vilja eftersom det var på plats och bäst

⁸² Rydberg 1895, s. 556, nr. 576.

⁸³ Schüeck 1976, s. 443.

⁸⁴ Se t.ex. K. Erslev: *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse: En oversigt*, København 1923, s. 85, *Meddelelser om Rigsarkivet for årene 1921-55*, København 1958, s. 90. Jfr Allen 1854, s. xiii.

⁸⁵ Det kan noteras att åtminstone ett bevarat brev adresserat till Svante Nilsson, och som således borde tillhöra dennes arkiv, inte hamnade i Danmark: Härjedalsallmogens förskrift för en sven, pappersbrev utan datum i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens deposition (RA), i Kj. Haarstad & H. Öhberg (utg.): *Jämtlands och Härjedalens diplomatarium, Del 2, Häfte 3: 1500-1519*, Östersund 1985, nr. 338.

visste vad som borde göras.⁸⁶ Kungen öppnade alltså här för väl avvägda improvisationer som någon med personliga motiv att göra ett gott intryck på honom skulle kunna utnyttja. Att ouppfordrat ta med sig ett stort brevmaterial utan att veta huruvida det skulle tjäna något till skulle kunna vara ett sådant motiv.

Sturearkivet efter 1520-talet

Om Sturearkivet hamnade i Danmark på 1520-talet så har det fört en anmärkningsvärt anonym tillvaro under sina första århundraden där. Utan praktiskt politiskt värde borde det ha förvarats i någon av de gamla arkivdepåerna runt om i landet med mindre aktuella handlingar, till exempel Kalundborgs slott, och senast 1582, då dess arkivfunktion upphörde, förts till "hvalvingen" på rikets huvudslott i Köpenhamn, det senare Geheimearchivet eller Rigsarkivet. Men om det någonsin ingått i kansliets aktsamlingar, så har det under alla omständigheter inte satt några spår i några av de registeranter som förts där.⁸⁷

Att de svenska pappersbrevens saknat intresse för Kristian II är inte svårt att förstå. Desto märkligare är det att en dylik brevsamling inte heller tycks ha intresserat samtida danska historiker och krönikörer, särskilt som 1500-talskrönikörerna i större utsträckning än sina medeltida föregångare använde historiska originaldokument för sina verk och tidvis ägnade sig intensivt åt att leta efter sådana.⁸⁸ Den svenske fornforskaren Johan Hadorph (1630-1693) kommenterade till exempel om de kyrkoarkiv som indragits av Gustav Vasa efter 1527 att de även innehöll "en anseelig hoop privata bref, af hvilke sommestäds kan finnas particular notificationer om tidernas tillstånd".⁸⁹ Visserli-

⁸⁶ "Item [...] widhe the nogre bädre raadt en som forscriffuit staar, them mæge the bruge effther theris eget tycke oc goda raad [...] Effther thenne articlen retter alstingist rigens raad sig och wil alliid viide hans Nadis beste oc bestand: leiglighedt er her meere for øgenn end ther", Rydberg 1888, s. 12f.

⁸⁷ V.A. Secher: *Vejledende Arkivregistraturer 1: Danske Kancelli og de dermed beslægtede Institutioner 1513-1848*, København 1886, s. 178; H.P. Pedersen: 'Rigets Dressel' og Breve: *Magasiner og Transport ca. 1294-1988*, København 1988, s. 11, Schück 1976, s. 21f. En annan stor samling av sekundär betydelse men med många medeltida diplom och hyllningsbrev till kungarna saknas också i registraturhäftena över Geheimearchivet, Secher 1886, s. 172f.

⁸⁸ För Sveriges del, se K. Johannesson: *Gotisk renässans: Johannes och Olaus Magnus som politiker och historiker*, Stockholm 1982, s. 42f., 271; H. Richter: *Olaus Magnus Carta Marina 1539*, Lund 1967, s. 23; G.T. Westin: *Historieskrivaren Olaus Petri: Svenska krönikans källor och krönikeförfattarens metod*, Lund 1946, s. 203-239.

⁸⁹ Brev från Johan Hadorph till kanslikollegium 18 mars 1670, citerat i Liljegren 1829, s. XIX n. 13.

gen var de danska krönikörerna naturligtvis främst upptagna av dansk historia men i den ingick ju unionsfrågan där Sturearkivet kunde ha något att tillföra.

Men inget tyder på att de danska 1500-talskrönikörerna har utnyttjat arkivet för sina stora krönikeverk. Inte ens rikskanslern Arild Huitfeldt, som använde brevmaterial i större omfattning än någon annan historiker och vars *Danmarks Riges Krønike* i andra volymen (1596) tog upp Kristian II:s historia, återgav något av innehållet i Sturearkivets brev, trots att det bör ha stått under hans myndighet och trots intensifierade eftersökningar av brev i kyrkor, städer och kungliga arkiv.⁹⁰ Detsamma gäller Niels Krag (1550-1602) och Hans Svaning (1503-1584); Svaning och Huitfeldt följde enligt Allen till och med "slaviskt" Olaus Petri i sådant som rörde Sverige.⁹¹

Inte förrän Geheimearkivarien Jakob Langebek (1710-1775) tog itu med sitt arbete om de norska bergsverkens ursprung och framväxt, påbörjat 1752 och publicerat 1758, dök Sturearkivet upp, kanske som en konsekvens av att många andra historiska handlingar förstörts genom den ödesdigra eldsvådan i Köpenhamns universitetsbibliotek 1728. Langebek tryckte 30 brev ur Sturearkivet med anknytning till svenska Bergslagen. Men han verkar själv inte ha undrat över hur Sturebreven hamnat i Danmark och beskriver inte de källor han använt sig av; han nämner bara att han ägnat sig åt "*lang Ransagning i de Kongelige Archiver og andensteds*" och fört "*de mange tilforn utrykte Documenter [...] til Lyset*".⁹² Till kanslirådet Carl Deichman skrev Langebek i december 1753 att han skulle basera arbetet med det norska bergsbruket på "*adskillige Papirer, som ieg i Archivet har forefundet*".⁹³ Möjligen var det hans företrädare som Geheimearkivarie, Hans Gram, som kommit över dem,

⁹⁰ E. Jørgensen: *Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil aar 1800*, København 1931, s. 111; A.D. Jørgensen: *Udsigt over de danske Rigsarkivers historie*, København 1884, s. 231f.

⁹¹ Allen 1867a, s. 388 n. 75. Se vidare sammanställningen av källorna till Huitfeldts krönikor över kungarna Hans och Kristian II i W. Christensen: "Historikere og Samlere m.fl.", *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis, Series secunda (Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte)*, Vol 2:8, København 1936, s. 483ff., 487. Om källorna till Hans Svanings *Chronicon sive historia Ioannis regis Daniæ*, se Christensen 1936, s. 556 samt om Niels Krag, W. Christensen: "Designatio variorum documentorum et antiquitatum [...]", *Danske Magazin*, Bd. 1, 1909. Den enda svenska källa Huitfeldt synes ha utnyttjat är en historisk uppteckning av Arvid Trolle om kung Hans' intagande 1497 av Sverige, men den har han kommit över genom arv av Trollesläktens danska gods Lillö; se Arup 1907-1908.

⁹² Langebek 1758, s. 399.

⁹³ H.Fr. Rørdam (utg.): *Breve fra Jacob Langebek*, Kjøbenhavn 1895, s. 163.

eller också var det statsrådet Niels Foss som i sin ägo haft ”*endeel Breve til Kong Hanses og Christiani IIdi Historie*”.⁹⁴ Inte heller den svenske bergsingenjören Daniel Tilas, som i brev till Langebek i oktober 1758 tackade för dennes ”obeskrifveliga upmärksamhet, som samlat åt oss [svenskar], hvad vi sielfve ägdt, och icke vetat giöra gagn med eller i ordning bringa”, tycks reflektera över hur Langebek fått tag i de svenska medeltidsbrevens.⁹⁵ Däremot ger Langebeks bevarade avskrifter av Sturebrevens en viss vägledning. På de flesta avskrifter av brev från Svante Nilssons tid har han noterat ”*ex ipso orig. sigillato*” medan brev från Sten Sture den yngres tid har påskrifter som anger att de legat bland danska kansliets handlingar i Geheimearchivet (”*Orig. membr. in Arch. Canc. Dan.*”).⁹⁶

Det enda spåret av Sturearkivet under tiden mellan 1500-talets början och mitten av 1700-talet är märkligt nog en passus om Sten Sture den äldres död i Småland i december 1503 i den svensk-tyske författaren Johannes Schefferus’ (1621-1679) *Svenska folkets äro-minne*, publicerad postumt 1733. Schefferus har med all säkerhet utnyttjat de senmedeltida krönikorna och Olaus Petris *Svenska krönika* för större delen av sitt verk, såsom uppgiften att Sten Stures död skulle hemlighållas så länge som möjligt och att en man för den sakens skull utklädd till riksföreståndaren skulle resa upp till Stockholm. Men han tillade att Hemming Gad i hemlighet skickade ett brev till Svante Nilsson om det inträffade, ett brev som inte nämns av vare sig Sturekrönikans författare eller 1500-talskrönikörerna men som nu återfinns i original i Sturearkivet.⁹⁷ Var Schefferus fått uppgiften om brevet ifrån är inte känt. Han uppehöll sig visserligen en tid i Köpenhamn men han har knappast sett brevet med egna ögon.⁹⁸

Den 250 år långa tystnad som omger Sturearkivet är full av möjligheter som man dessvärre bara kan spekulera i. I viss mån skulle denna

⁹⁴ Jørgensen 1931, s. 207; Jakob Langebeks brev till kung Frederik 5. 14/3 1748 och [juni 1751], i Rørdam 1895, s. 112, 142.

⁹⁵ R. Nyerup (utg.): *Langebekiana, eller Bidrag til den danske Literaturhistorie, uddragne af Jacob Langebeks efterladte Papirer*, København 1794, s. 104.

⁹⁶ DRA Håndskriftsamlingen, I. Individuelle samlinger, I. Individuelle samlinger af blandet indhold, Langebeks diplomatarium. Se t.ex. hans avskrift av RA Sturearkivet, pergament 13 eller 17/7 1514.

⁹⁷ Jfr RA Sturearkivet 1501, i C.G. Styffe (utg.): *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver, Del 4: Sverige i Sten Sture den äldres tid, 1470-1503*, Stockholm 1875, nr. 237; J. Schefferus: *En bok om det svenska folkets minnesvärda exempel*, Stockholm 2005, s. 71; Klemming 1866-1868, s. 189; Sahlgren 1917, s. 267.

⁹⁸ Johannes Schefferus, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6376>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av A. Burius) (13.11.2018).

lucka i dess historia kunna förklaras av den oordning som rådde i de danska arkiven såväl under 1500-talet som under 1800-talet, och att det helt enkelt glömts bort i något hörn.⁹⁹ En annan möjlig förklaring till att Huitfeldt inte använt det är att det inte fanns i Geheimearchivet alls på hans tid, utan under de turbulenta åren på 1520-talet hamnat hos någon privatperson. Det skulle kunna vara fallet om det, som föreslagits ovan, fördes ut ur Sverige på privat initiativ. Ellen Jørgensen har till exempel anmärkt att danska privata herrgårdar och herresäten åtminstone så sent som på 1600-talet spelade större roll för arkivaliers bevarande än både det kungliga biblioteket och universitetsbiblioteket i Köpenhamn.¹⁰⁰ Med tanke på andra medeltida arkivs öden är det i själva verket mycket som talar för att Sturearkivet glömts bort eller varit i privat ägo och att det är detta som förklarar att det finns kvar över huvud taget. Detsamma gäller ju för övrigt även Kristian II:s arkiv. Flera originalpergament från kung Hans' tid (1481-1513) påträffades till exempel av en slump av Kristians sekreterare och vicekansler Cornelius Scepper i en kista hos en härbärgesföreståndare i Köpenhamn 1524.¹⁰¹ Det finns även exempel på andra svenska medeltidsdokument som hamnat i Danmark och bevarats till våra dagar på samma sätt. Nydala klostrets kopiebook, vars sista anteckning är daterad i februari 1526, inköptes på 1700-talet av Jakob Langebek från en kyrkoherde i Nyköping.¹⁰² Ett exemplar av Kristofers landslag som på 1400-talet tillhört lagmannen i Uppland Bengt Jönsson (Oxenstierna) hade på 1500-talet hamnat i den danske kanslern Johan Friis' (1494-1570) ägo och tillhörde därefter flera andra danska adelsmän.¹⁰³ Hur lag-

⁹⁹ Se t.ex. Pedersen 1988, s. 22; Retsö 2004, s. 57ff. Se äv. Langebeks brev till Geheimerådet Bolle Willum Luxdorff 26/7 1752, i Rørdam 1895, s. 151f: *"hvov mange originale Documenter ere ikke rent borte?"* med vilket han säkert bl.a. avsåg sammansvärjningsbrevet från 1517 som försvann någon gång efter att Huitfeldt tryckte det 1596. Så sent som 1939 eftersöktes f.ö. ett bara 12 år gammalt dokument om Sturearkivets historia men återfanns aldrig, se anmärkning i DRA, W. Christensen: Sturearkivet (1896) Folioregistratur nr. 127.

¹⁰⁰ Jørgensen 1931, s. 118, 207.

¹⁰¹ Allen 1854, nr. 95.

¹⁰² Den övergick efter Langebeks död 1775 till hans kollega historikern Peter Frederik Suhm (1728-1798) och från honom till danska Geheimearchivet 1796, R. Eriksson: "Nydala klostrets kopiebook", i E. Lönnberg (red.), *En bok om Nydala kloster*, Jönköping 1943, s. 71, 78.

¹⁰³ C.J. Schlyter: "Företal", *Corpus iuris sueo-gotorum antiqui. Samling af Sveriges gamla lagar, Vol. 12: Codex iuris communis Sueciæ Christophorianus = Konung Kristoffers landslag* (utg. C.J. Schlyter), Lund 1869, s. I. Se även B. Hildebrand: *Esbjörn Blåpanna och hans arvingar: Medeltidsstudier kring handlingar i Ribbingska huvudmannarkivet*, Stockholm 1935, s. 122 n. 3.

handskriften hamnat i Danmark är inte känt, men den inbyttes tillsammans med kopieboken från Nydala kloster och Sturearkivet från danska Rigsarkivet 1929.¹⁰⁴

Ytterligare en svensk handskrift från Svante Nilssons tid som också återbördades från Danmark 1929 kan utgöra en antydning om hur de yngre sturarnas arkiv hamnade i Danmark. Det är en räkenskapsbok från år 1503 för Svante Nilssons förläning Värmland som ursprungligen utan tvivel har legat bland dennes handlingar i Sturearkivet. När den påträffades i danska Rigsarkivet av svenska arkivarier 1926 låg den i samlingen *Skaanske Regnskaber ældre än 1554*, i ett konvolut med påskriften *Jens Holgerssens Regnskab over strandet Gods på Gulland*.¹⁰⁵ Hur den hamnat bland Jens Holgerssens papper är inte lätt att förklara. Men det skulle antingen kunna tyda på att Jens Holgerssen har något med bortförandet av Svantes arkiv, och därmed riksföreståndararkiven som helhet, att göra, eller att räkenskaperna utan någon särdeles noggrann kontroll av danska arkivarier vid någon tidpunkt före 1800-talet uttagits ur Sturearkivet och lagts bland Jens Holgerssens räkenskaper som i sin tur lagts tillsammans med andra skånska handlingar.

En annan möjlighet öppnade den danske riksarkivarien Laurs Laursen för. Han ville förklara förekomsten av en rad svenska handlingar i danska Rigsarkivet på 1900-talet med att de rövats från Trolle-Ljungby (Lyngbygaard) i Skåne, som för övrigt ägts av Jens Holgerssen, under det danska fälttåget i januari 1710 tillsammans med godsets stora bibliotek. Böckerna och dokumenten hade den historiskt mycket intresserade ägaren till gården från 1662, den svenske diplomaten Peter Julius Coyet (1618-1667), samlat på sig och det ärvdes av hans efterkommande.¹⁰⁶ I brevväxlingen mellan sonsonen Gustaf Wilhelm Coyet (1678-1730) – som krävde att få tillbaka samlingen – och ansvariga danskar nämns förutom det värdefulla biblioteket endast handskrifter, brev och ”sonst curieusen Sachen”. Boksamlingen utkrävdes av Lyngbygaards erövrare generalmajor Christian Roodsten, men allt handskrivet material, instuvat i tre kistor, tillföll kungen av Danmark.¹⁰⁷ En stor del av Coyets samlingar härrörde från Jørgen Se-

¹⁰⁴ P.-A. Wiktorsson: ”Handskrifter som mötts: Spår av ett stormansbibliotek i Uppland”, i O. Ferm & S. Nyström (red.), *Bengt Jönsson (Oxenstierna) och hans värld: En samling studier*, Stockholm 2004, s. 285, 308.

¹⁰⁵ Samuelsson & Kallstenius 1939, s. 49f.

¹⁰⁶ Rigsarkivet, Köpenhamn, brev från riksarkivarien Laursen till Undervisningsministeriet 7/2 1929, dossier d379; Walde 1920, s. 418.

¹⁰⁷ J.C.W. Hirsch: ”Generalløjtnant Rodsteen og det Coijetske Bibliothek”, *Danske Magazin, Række 5, Vol. 5*, 1904, s. 99ff., 103, 105f. Om Coyetska samlingen allmänt, se M.H. Gelting: ”Arkivalier af fremmed proveniens”, i W. von Rosen

efeld (1594-1662), danskt riksråd som likaledes var historiskt intresserad. Någon förteckning över Seefelds samlingar upprättades aldrig, och den förteckning över Coyets samling som gjordes 1696-1699 är högst summarisk och upptar inte brev eller handskrifter i detalj. Seefeld har de facto varit intresserad av medeltidshistoria, vilket visas av att texter från Erik av Pommerns och Karl Knutssons tid återfinns där liksom andra 1400-talsdokument och en översättning av Olaus Petris krönika.¹⁰⁸ En förteckning över hela samlingen, som enligt den danske kunglige bibliotekarien Johan Conrad Wolffen skulle göras i mars 1715, har eventuellt aldrig gjorts och är under alla omständigheter inte längre anträffbar.¹⁰⁹ I den förteckning som uppgjordes i samband med att Coyets samlingar överfördes från danska Rigsarkivet till Riksarkivet i Stockholm 1929 återfinns förvisso en del avskrifter av medeltida dokument, det äldsta från 1282.¹¹⁰ Med tanke på medeltida arkivs öden under de turbulenta århundradena efter medeltidens slut och den bristfälliga dokumentationen av Coyetsamlingen är det inte alls omöjligt att Sturearkivet fram till 1710 tillhört denna och någon gång före 1700-talets slut urskilts därifrån. Dessvärre stannar det vid en tanke som för närvarande inte går att belägga.

Slutsats

Den hittillsvarande uppfattningen om hur Sturearkivet hamnade i Danmark bygger på ett par felaktiga utgångspunkter: att den nuvarande brevsamlingen är en arkivalisk organisk enhet, och att den omhändertogs av rikets kansler, biskopen i Strängnäs. Sturearkivet i modern bemärkelse, det vill säga den nu i svenska Riksarkivet bevarade brevsamlingen, består dock av olika delar som var och en på olika sätt och vid olika tidpunkter utspridda mellan 1508 och möjligen så sent som 1523, förts till Danmark. Sturearkivet i mer sträng bemärkelse, det vill säga riksföreståndarna Svante Nilssons och Sten Sture den yngres arkiv, fördes möjligen till Danmark i två omgångar. En grupp särskilt intressanta brev ur Sten Stures arkiv, företrädesvis rörande Kristian II:s hyllning som svensk kung och Sveriges relationer med hansestäderna, urskildes först på direkt order från kungen från resten av samling-

(red.): *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse*, [Köpenhamn] 1983, s. 737.

¹⁰⁸ Walde 1920, s. 419f., 429, 432.

¹⁰⁹ Johan Conrad Wolffen till Christian Rodsteen 2/3 1715, i Hirsch 1904, s. 106ff. En brevförteckning från Lyngbygaard finns tryckt i A. Thiset (utg.): *Danske Adelige Brevekister: Registraturer fra det 15-17. Aarhundrede*, Kjøbenhavn 1897, s. 75ff., men det är fråga om brev med anknytning till själva gården före Coyets tid.

¹¹⁰ A. Soom: "Förteckning över Coyetska samlingen", *Enskilda arkiv, forskarexpeditionen*, RA, s. 12.

en på hösten 1520. De medfördes ett år senare av kungens förtroendemän Didrik Slagheck till Danmark där de sedermera har försvunnit eller förstörts. Den resterande större delen av riksföreståndararkiven har förts ut vid ett senare tillfälle, och högst sannolikt inte enligt kungens önskemål utan på privat initiativ i slutskedet av upproret mot Kristian II. Ärkebiskop Gustav Trolle har troligen inte haft något med saken att göra, som hittills antagits.

Om breven hamnat i privat ägo skulle det kunna förklara varför brevsamlingens öden under de första århundradena efter 1520-talet är okända. Inget tyder nämligen på att den förvarats i någon offentlig dansk arkivdepå förrän i mitten av 1700-talet. I stället bör den ha innehafts av någon privatperson, möjligen på någon herrgård i Skåne men säkra belägg för det saknas än så länge.

SUMMARY

When, how and why was the Sture archive brought to Denmark?

This article explores the issue of when, how and why the Sture archive, the single largest Swedish letter collection from the Middle Ages, disappeared from Sweden and ended up in Denmark, where it was preserved until 1929. Hitherto, it has been believed that the archive was carried by Swedish archbishop Gustav Trolle and Danish bishop Jens Andersen (Beldenak) in September 1521, as they fled from the approaching rebel forces of Gustav Eriksson (Vasa). However, this view is based on the dubious assumptions that the modern archive constitutes one organic archive entity and that it was under the custody of the chancellor of the Swedish realm, a function held by Jens Andersen at the time.

It is shown that the Sture archive, as it is found in the Swedish National Archives today, is comprised of several parts that were brought to Denmark in different ways and at different times, beginning in 1508 and possibly continuing until 1523. The core of the letter collection, i. e., the archives of the national regents Svante Nilsson (1504–1512) and Sten Sture the younger (1512–1520), was probably taken out of Sweden on two different occasions. One group of letters from Sten Sture's archive, predominantly documents concerning the accolade of Kristian II as the king of Sweden and Sweden's relations to towns of the Hanseatic League, was separated from the rest of the collection in the autumn of 1520 and taken to Denmark a year later on direct order from the king by his trustee Didrik Slagheck, and subsequently disappeared. The remainder, the larger part of the regents' archives, followed the same way on a later occasion, most probably not on the king's order or even with his knowledge, but through the private initiative of an unknown person shortly before the accession of Gustav Vasa as the king of Sweden. Gustav Trolle and Jens Andersen had probably nothing to do with it.

The fact that nothing at all is known about the archive in Denmark during the first centuries after the 1520s indicates that it has not been in possession of the keepers of the royal archives there. Instead, it is more likely that it had been kept by a private person until sometime before the 1750s, which probably explains why it still exists today.